

TALABALARDA MA'NAVIY KOMPETENLIKNI RIVOJLANTIRISH

Xamidova Diyora Jamshedovna¹, Rajabboyev Xushnud Shuxrat o'g'li²

¹Samarqand davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti.

E-mail: s12173023@gmail.ru, **Tel.:** +998915543964

²ISFT instituti Samarqand filiali 1-kurs magistranti,

E-mail: xushnudrajabboyev03@gmail.com, **Tel.:** +998973964673

Annotatsiya

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarida ma'naviy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari tahlil qilinadi. Ma'naviy kompetentlikning mazmuni, tarkibiy qismlari, uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi ta'limiy muhit, interfaol metodlar hamda tarbiyaviy texnologiyalar yoritiladi. Shuningdek, ma'naviy kompetentlikni rivojlantirishda o'qituvchining roli va ta'lim jarayonini tashkil etishning samarali yo'llari ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: ma'naviy kompetentlik, qadriyatlar, tarbiyaviy jarayon, pedagogik mexanizm, oliy ta'lim, shaxs rivoji, interfaol metodlar.

KIRISH

Globalashuv, axborot oqimining keskin ortishi va ijtimoiy transformatsiyalar sharoitida yoshlarning ma'naviy barkamolligini ta'minlash dolzarb masalaga aylandi. Zamonaviy ta'lim tizimi nafaqat bilim berish, balki shaxsning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy yetukligini shakllantirishni ham o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Shu bois talabalarda ma'naviy kompetentlikni rivojlantirish oliy ta'limning ustuvor vazifalaridan biridir.

Axloqiy kompetentsiyani rivojlantirish muammosi bugungi kunda har qachongidan ham muhimroqdir. Talabalar bilim olishlari va pedagogik jarayonning mohiyatini chuqur anglab olishlari kerak. O'qituvchi ham olim, ham tarbiyachidir. Birinchisi katta salohiyatga ega, bu esa o'qituvchilarning ixtisoslashtirilgan, tizimli tayyorgarligi bilan izohlanadi. Ikkinchisi esa unchalik aniq emas, chunki u odatda hayot va pedagogik tajriba orqali o'zlashtiriladi. Oliy ta'limning yangi vazifalari o'qitishda professionallikni tobora ko'proq talab qilmoqda, uning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri axloqiy komponent hisoblanadi. Buning sababi shundaki, zamonaviy jamiyatda ishlab chiqarish va iste'mol odamlarning munosabatlarini bir narsa bilan boshqa narsaga almashtirmoqda. Odamlarda insonga yoqadigan his tuyg'ularni tushunish qiyinlashadi va doimiy ishonchsizlik hissi paydo bo'ladi, bu esa o'qituvchi-

shogird tizimidagi o‘zaro munosabatlarning samaradorligini keskin pasaytiradi. Bolalar odamlarning boshqalar bilan o‘zaro munosabatini rad etish va o‘zlarining befarqligini oshirish orqali ushbu ichki inqirozni hal qilishga va barqarorlikni saqlashga harakat qilishadi. Bolalarning qo‘polligi asta-sekin insoniy munosabatlarni quritib, doimiy janjal va nizolarning paydo bo‘lishiga olib keladi. “Axloqiy barqarorlik” tushunchasi aniqlandi: axloqiy barqarorlikni shaxsning noqulay tashqi omillardan nisbiy mustaqilligi ta‘minlanadigan va mavjud sharoitlarda harakat qilib, ular axloqiy xulq-atvor tamoyillari, normalari va qoidalariga amal qiladigan, nafaqat salbiy ta‘sirlarga qarshi turishga, balki vaziyatlarga faol ta‘sir ko‘rsatishga, ichki va tashqi dunyosini o‘zgartirishga qodir bo‘ladigan rivojlanish bosqichi sifatida tavsiflash mumkin. Bu shaxsning ijobiy umuminsoniy va professional qadriyatlarga muvofiq xulq-atvorni tanlash qobiliyatidir.

Talabalarni ma‘naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirish, mazkur vazifani amalga oshirishda milliy pedagogik merosga murojaat qilish, xususan, jadid ma‘rifatparvarlarining ta‘lim-tarbiya haqidagi ilg‘or g‘oyalaridan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Birinchi Prezidentimiz ta‘kidlaganidek, “O‘z tarixini bilmagan va o‘tmishini unutgan millatning kelajagi yo‘q” iborasi to‘g‘ri, chunki tarix millatning kimligini, qayerdan kelganini va qayerga ketayotganini ko‘rsatuvchi yo‘l xaritasi, uni unutish esa o‘zlikni yo‘qotish, xato-kamchiliklardan saboq olmaslik va tanazzulga yuz tutish demakdir. Tarixiy xotira va bilim xalqni birlashtiradi, ularga kuch beradi va yangi davlatlar bunyod etishda poydevor bo‘ladi. – shu nuqtai nazardan, xalqimiz tarixi va madaniy merosidagi boy tarbiya an‘analarini bugungi ta‘lim jarayoniga singdirish komil inson tarbiyasida muhim rol o‘ynaydi. Jadidchilik pedagogikasi aynan shunday boy meros bo‘lib, jadid adib va pedagoglari o‘z asarlarida yosh avlodni ma‘naviy yuksak shaxs etib tarbiyalashga xizmat qiluvchi ko‘plab fazilatlarni tarannum etgan. Ularning didaktik asarlarida ifodalangan saxovatlilik, halollik, insonparvarlik, do‘stlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, sabr qanoatlilik, xushmuomalalik, mardlik, e‘tiqodlilik, adolatlilik, sadoqat, yurtga muhabbat, ijodkorlik, zukkolik kabi milliy va umuminsoniy fazilatlarni har bir yosh ongiga singdirish ma‘naviy tarbiyaning asosiy talabi sifatida ilgari surilgan. Shu sababli, mazkur maqolada jadidchilik pedagogikasiga tayangan holda talabalarning ma‘naviy-axloqiy kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik mexanizmni takomillashtirish yo‘llari yoritiladi. Xususan, mamlakatimiz oliy ta‘lim tizimida barcha yo‘nalish talabalari uchun “Jadidlar merosi” nomli maxsus fan joriy etish taklifi ham aynan shu g‘oyadan kelib chiqqan bo‘lib, zamonaviy ta‘limni milliy tarbiya qadriyatlari bilan boyitish maqsadini ko‘zlaydi.[5]

Ma'naviy kompetentlik – bu shaxsning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan holda to'g'ri qaror qabul qilish, jamiyatda mas'uliyat bilan yashash, ijtimoiy munosabatlarda axloqiy mezonlarga amal qilish qobiliyatidir.

Ma'naviy kompetentlikning tarkibiy tuzilmasi

Talabalarda ma'naviy kompetentlik quyidagi komponentlardan iborat:

1. **Qadriyatli komponent** – milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat.
2. **Kognitiv komponent** – ma'naviyat, axloq, madaniyat haqidagi bilimlar.
3. **Emotsional komponent** – empatiya, hamdardlik, bag'rikenglik.
4. **Xulqiy komponent** – ijtimoiy mas'uliyatli xatti-harakatlar.
5. **Refleksiv komponent** – o'zini tahlil qilish va baholash qobiliyati.

Talabalarda ma'naviy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari

1. Ma'naviy yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish

Ma'naviy kompetentlikni shakllantirish uchun oliy ta'lim muassasasida ijobiy psixologik va tarbiyaviy muhit yaratilishi zarur. Bunda:

- talaba shaxsiga hurmat,
- hamkorlikka asoslangan muloqot,
- erkin fikr bildirish imkoniyati muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Integrativ yondashuv

Ma'naviy tarbiya alohida fan bilan cheklanib qolmasdan barcha fanlar mazmuniga integratsiya qilinishi lozim.

Masalan:

- pedagogika – kasbiy etikani shakllantiradi;
- tarix – milliy o'zlikni anglashni rivojlantiradi;
- adabiyot – axloqiy qadriyatlarni singdiradi.

3. Interfaol pedagogik metodlardan foydalanish

Ma'naviy kompetentlik faol ishtirok orqali shakllanadi. Eng samarali metodlar:

- munozara va debatlar
- rolli o'yinlar
- muammoli vaziyatlar tahlili
- loyiha metodi
- refleksiya mashg'ulotlari

Bu metodlar talabalarning mustaqil fikrlashi va axloqiy tanlov qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4. Tarbiyaviy faoliyatni ta'lim bilan integratsiya qilish

Talabalarning:

- ijtimoiy loyihalarda ishtiroki
- volontyorlik faoliyati
- madaniy-ma'rifiy tadbirlar

ma'naviy kompetentlikni rivojlantirishning samarali vositalaridir.

5. Refleksiya va o'z-o'zini rivojlantirish mexanizmi

Talaba o'z xatti-harakatlarini tahlil qila olishi muhim. Buning uchun:

- refleksiv kundaliklar
- esse yozish
- o'zini baholash mashqlari

qo'llaniladi.

6. O'qituvchining shaxsiy namunasi

O'qituvchi:

- ma'naviy yetuk,
- adolatli,
- bag'rikeng,
- kommunikativ bo'lishi zarur.

Chunki pedagog shaxsiy namunasi tarbiyaviy ta'sirning eng kuchli omilidir.

Ma'naviy kompetentlikni rivojlantirish texnologiyalari

1. Muammoli ta'lim texnologiyasi
2. Loyiha asosida o'qitish
3. Hamkorlikda o'qitish
4. Servis-learning (ijtimoiy xizmat orqali o'qitish)
5. Trening va seminarlar

Kutilayotgan natijalar

Pedagogik mexanizmlar samarali qo'llanilganda talabalar:

- ijtimoiy mas'uliyatli bo'ladi;
- tolerantlik va bag'rikenglik rivojlanadi;
- fuqarolik pozitsiyasi shakllanadi;
- kasbiy etikaga amal qiladi;
- o'zini rivojlantirishga intiladi.

Xulosa

Talabalarda ma'naviy kompetentlikni rivojlantirish uzluksiz, tizimli va kompleks pedagogik jarayonni talab qiladi. Ta'lim mazmunini ma'naviy qadriyatlar bilan boyitish, interfaol metodlardan foydalanish va ijtimoiy faoliyatni kengaytirish ushbu

jarayonning samaradorligini ta'minlaydi. Oliy ta'lim muassasalari ma'naviy yetuk, ijtimoiy faol va mas'uliyatli mutaxassislarni tayyorlashda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risidagi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
5. Abdullayev R.A. *Talabalarning ma'naviy-axloqiy kompetentligini jadidchilik pedagogikasi asosida rivojlantirishning innovatsion pedagogik mexanizmini takomillashtirish* // *Ta'lim va taraqqiyot ilmiy jurnali*. – 2026. – 1-son.
6. Zunnunov A. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2019.